

CUERA 1970

ANNADA XV

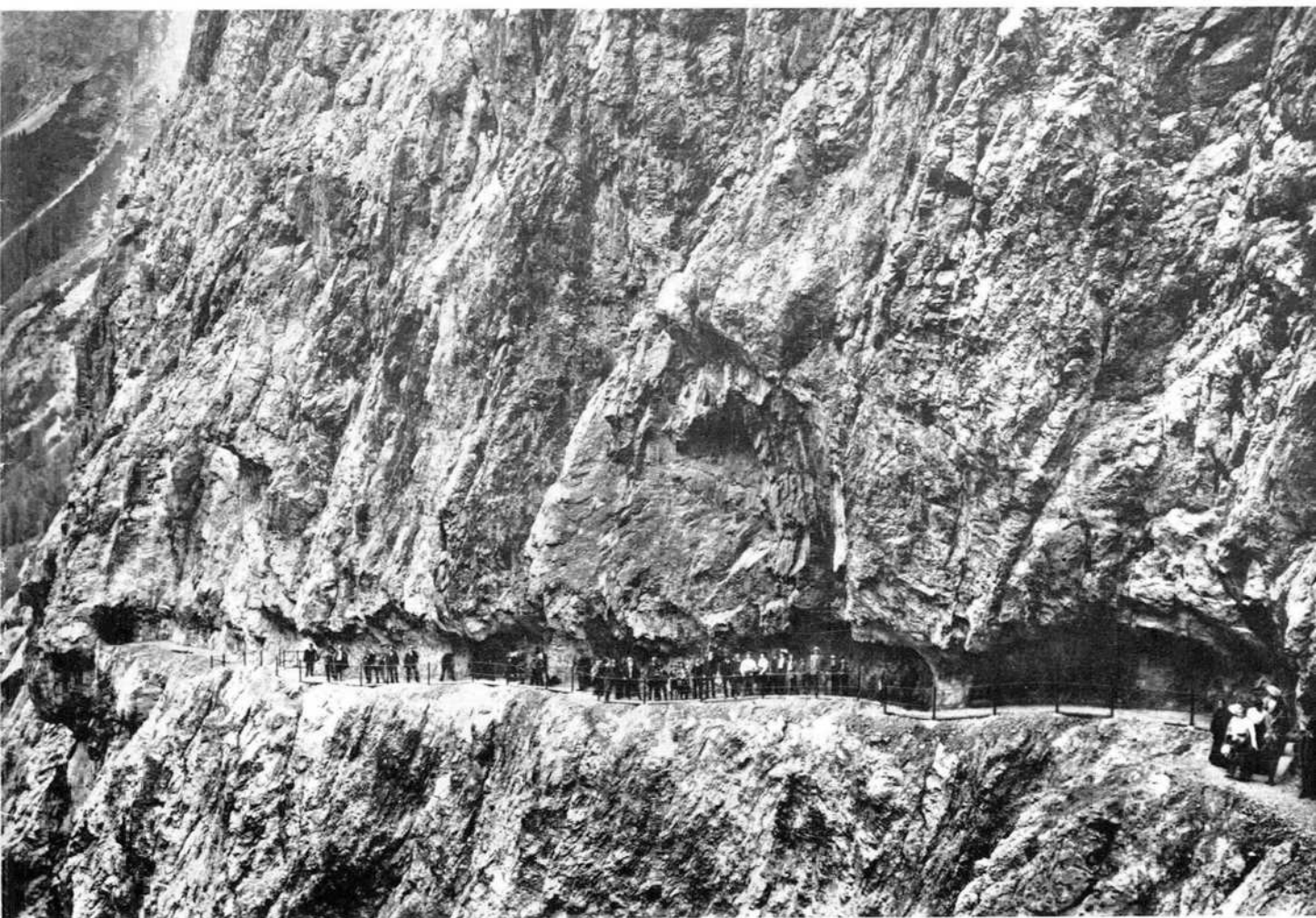
2. CUDISCHET

RADIOSCOLA

EDIZIUN DELLA CUMINONZA RADIO ROMONTSCH / ORGAN DELLA CUMISSIUN RADIOSCOLA

Redacziun: Alfons Maissen

Stampa Romontscha Mustér

INAUGURAZIUN DA LA VIA TRAS LA PARAID DAL QUAR IN VAL D'UINA DAL 1910.
L'UNICA CHAVORGIA SULVADIA DA QUEST' GENER IN ENGIADINA

EMISSION SURMIRANA

Da Antonia Sonder, Salouf

Nus pruagn da discorer en net e stget rumantsch

Emission de concorrenza!

Mardis, ils 27 d'october 1970, dallas 14.30—15.00 h

Collaboraziun Franz Capeder e scholars della scola de Salouf

EMISSION SURSILVANA

Da Alfons Maissen, Cuera

Pertgei imprendel jeu schi vess?

Gievgia, ils 17 de november 1970, dallas 14.30—15.00 h

Collaboraziun: meinis de scholars e scolasts

EMISSION ENGIADINESA

Da Reto Luppi, Sent

La Val d'Uina survain darcheu seis noms rumantschs

Intervista da Reto Luppi cun sar silvicultur Emil Bass, e'ls scholars da la scoula manuala, Sent

Mardis, ils 8 de december 1970, dallas 14.30—15.00 h

Sin via

Cun quest atun 1970 va la 15avla Annada Radioscola cun sias sis emissiuns annualas alla fin. La damonda per in considerabel augment d'emissiuns radioscolasticas fatgas allas differentas instanzas localas e nazionalas, vegn strusch a munchar il dretg mument. Sco che in niev uorden ei stabilis, vegnin nus a dar il sclariment necessari. — En cuort vegnan ils magisters della scola superiura e secundara a survegnir il Rapport nazional: *Radioscolaire 1969—1970, documents*, che informescha per romontsch, tudestg, talian e franzos sur della situaziun hodierna dil Radioscola svizzer.

Ils 27 d'october, allas 14.30, dat ei puspei ina *concorrenza!* Ella ei vegnida preparada da dunschala Antonia Sonder de Salouf. Quella ga vai buca ton per la musica populara e per las poesias de nos vitgs, che per la harmonisaziun de nies lungatg, savens scudihus entras malpatertgadas expressiuns tudestgas scuossas viaden en nies bi lungatg. Antonia Sonder ha elegiu ina partida construcziuns tipicas per gidar a sanar questa greva malsogna contagiusa romontscha, exemplificaziun per ina saluteivla miglier! La moda e maniera della *concorrenza linguistica* vegn explicada alla pagina 4 de quest numer!

Ils 17 de november vegn l'emissiu: *Pertgei imprendel jeu schi vess* a dar a mintgin empau de patertgar. Ei setracta buca de penetrar pli lunsch viaden en questa problematica, plitost de metter accents a questa damonda, savens piarsa en nossa educaziun ed instrucziun.

Per ils 8 de december ha scolast Reto Luppi preparau ina emissiu: *La Val d'Uina survain darcheu seis noms rumantschs*. El center della intervista sta silvicultur Emil Bass, um d'84 onns, che ha surviu 47 onns sco bostger alla vischnaunca de Sent, sco grond protectur era dils uauls della Val d'Uina. Per basa dell'emissiu survescha ina carta geografica elaborada da E. Bass ensemen cun Lüzza Stalvies. Ils varga 100 nums purtai viaden ella carta della Val l'Uina ein stai indicai avon onns als elaboratur entras magister J. Z. Valentin ed auters enconuschiders della val. In viadi de scholars ella Val d'Uina cul menader Emil Bass e magister Reto Luppi vul far attents sin las bellezias, mo era sils nums romontschs della cuntrada, pli baul stai tudestgai per part. — La carta geografica che astgass animar mintga scola d'imitar quest exempel cartografic per siu contuorn, per ses vallàs e valluns, vegn reproducida e tarmessa allas scolas romontschas che giavischan.

Il redactur

Nous pruagn da discorer en net e stget rumantsch

Da Antonia Sonder, Salouf

Sen en marcant punct da vista schea la baselgia da *Salouf*, deditgeida a s. Gieri. Biageida vers la fegn digl 13avel tschentaner an stil romanic è imitada an stil gotic ils 1498 — 1502. Il custevel altar an stil gotic tar-deiv è en'ovra dil mester *Syrilin*. La baselgia cumpeglia custevlas frescas or digl 13avel tschentaner.

Scu ia seia nida sen chel partratg ni l'idea da screiver surdlonder, e furmar en'emissiung da radio per nossas scolas rumantschas?

Am para anc oz da tunar ainten las mias ureglias, chel discurs da dus donnas tgi faschevan viada cugl tren, dus donnas ord ena vischnanca spiraintamantg rumantscha. Igl discurs an sasez vess gia dad esser rumantsch ma era cumgia talmantg cun parolas tudestgas, gl'am ò fatg gizzar las ureglias e quasi am ogl fatg neir mal!

Egl pussebel ensatge uscheia, vaia panso? Vain-sa nous rumantschs betg las parolas adatadas per ramplazzar tot chels plets tudestgs? Egl basigns tgi noss bel lungatg rumantsch vigna zuzlagea se an chella maniera?

Ni è igl pievel davanto schi apatic tgi el mianc ple fo stem, da leir far ensatge oter, tgi simplamantg masdar se rumantsch e tudestg, tg'ins canoscha strousch ple cal è igl veir ed agen idiom!

Er ainten las buteias da nossas vischnancas rumantschas ins sainta scu vendadras e cumpraders peglian betg la fadeia da numnar las tgossas cun sies nom rumantsch. E cants bels noms adatos e spiraintamantg rumantschs, dessigl er per las tgossas da buteia.

La tgesa da scola, cun sala da gimnastica, biageida igl onn 1961/62 porscha er ena stupenta vista sur digl antir Sot-got. Ella serva alla vischnanca er sco biatg alla scola manuala-centralla par l'antira val Surses.

En oter privel an chel risguard am paran dad esser igl radio, la televisiung. Las emissiungs, igls raports an lungatg tudestg, tgi vignan tadlos, von ve ainten l'ureglia digl pievel. L'oter dé las parolas tudestgas vignan duvradas anavant ainten igls discurs rumantschs. Chegl vo gio schi lev e cumadevel! E tot chegl fiss franc betg basigns, schi mintga rumantsch sez, fiss en poet pi alert e demussess la buna viglia per mintigneir sies lungatg sober da parolas tudestgas, vot deir er schi chegl reussescha betg adegna e dapertot.

Cun chels patratgs e chellas observaziuns ord igl de da mintga de, vaia panso da far ena emissiung per igl radioscola.

Mies partratg è sto: metter igls scolars e pievel rumantsch davant chel spievel, noua els pon veir aint sasez, sies agen ager. Far els attents sen igls sbagls, ni scu ins dei, metter igl det sen la plaia!

La tgadafi è destinada per l'instrucziun da cuschnar per las mattatschas dalla scola manuala, ma er alla vischnanca per pasts pi gronds tgi vignan sarvias an sala da gimnastica.

Cant bel pudess noss rumantsch esser, cun enpoet buna viglia da mintgign, da leir eliminar tot chellas parolas tudestgas tg'igl disfigureschan. Forsa vaia la furtegn, cun mia emissiung, da dastgeir trer en mument l'attenziun digl noss pievel, sen ena tgossa, per mussar scu ella dess neir fatga, ni er betg fatga!

Chegl è sto d'antschatta, la fegnameira da mia emissiung!

Partge duessan nous apostatar?

Nous lagn igl cultivar, igl svilupar

igl noss lungatg,

igl noss partratg.

P. A. Lozza

*

Concurrenza de lungatg per tuts

Ils 27 d'october 1970, dallas 14.30—15.00 h dat ei puspei ina *concurrenza* el Radioscola romontsch! — ina *concurrenza linguistica*!

L'atura dell'emissiun ha preparau ina partida construcziuns romontschas penetradas da *savurus germanissem*!

PENSUM

1. Tedlar bein las diversas construcziuns
2. Transformar ils plaids maldulai en buns plaids u expressiuns romontschas.
3. Scrivere ils plaids romontschs anflai, bein in sut l'auter, sin in fegl.
4. Tarmetter ils resultats tochen *mesjamna*, ils 4 de november al: RADIO ROMONTSCH, Via Otto, 7000 CUERA
5. Per far pli lev alla giuria, ein mo resultats d'entiras classas valeivels. Ins sa luvrar en gruppas. Mo il resultat vala per l'entira classa.
6. IMPURTONT: emblidei buc de preparar in tec l'emissiun! emblidei po buc de tedlar ella! Bien engraziament! Quei vala per tuts ils intschess e lungatgs romontschs.

L'emissiun presenta ei cungida da intercalaziuns musicalas en fuorma de mieds populars romontschs arranschai da *Walther Aeschbacher* e sunai da scolars flautists de Cuera. Era duas poesias de *Alexander Lozza* procuran per variaziun. Ins sa pia adina puspei trer flad pli lev suenter la lavur de scriver e patertgar! Tgi che ei el cass de sparter las gruppas de plaids mintgamai cun ina steila u auter segn, levgescha la lavur alla giuria! Bien engraziament!

A.M.

Problems senza problematica

Da Alfons Maissen

En metodica, instrucziun ed educaziun dat ei oz sco tras tuts ils temps problems senza fin e mesira. Mintga epoca derschà quels pli dretg u pli seniester sin leischna surfatscha schelba, demai mintga carstgaun, persuls u societari, inclinaus de plitost punctuar periferias che de semover cun segirezia el center. Quei dat malsegirezia d'equiliber. Feras posiziuns viers il center mo paucs che contonschan. Silla surfatscha immensa della libra voluntad e de multifaras opiniuns, mo tscheu e leu in che vesa pli che quei ch'igl agen egl corporal po tonscher. Cun l'egliada pitgiva dils «cuorts de vesta» vegnan mirs fabricai, che daventan barricadas era per quels dil vast horizont.

Avon entgin temps ha in cumpogn spirtus manegiau en ina discussiun: ils *tups* stuein nus encurir, *perderts* dat ei avunda! L'ironia ei evidenta. Contrastai vegnan ils sabiuts culs honests e humiliteivels. Ils vers perderts e prus, lez stuein nus haver, quels che vulan cun lur talents, cun buna veglia ed engaschament survargar ils confins ordinari, contonscher sferas spirtalas ed eticas, prolunghend la mira intuitivamein, cun imaginaziun e fantasia, cuagl anim grond, cul bratsch spirtal. Cons san, el trubistgem de fallida argumenzaziun prender el dretg mument la dretga decisiun? Contas adversitads impedeschan la realisaziun? Ils cuorts de vesta meinan savens il tgamun, e cun els va la carga tgemblada a frusta. Ils uerbels egoists damognan ils prus! — fuss ins inclinaus de dir. Exempels demuossan era il cuntrari.

En ina conferenza scolastica che veva de tractar il tema: diligenza e deportament dils scolars, metta in scolast fin alla discussiun cun la anecdota dils 10 plevons d'ina pleiv che vevien tuts, in suenter l'auter, scret en lur cudisch della pleiv, che la giuventetgna vegni adina pli e pli sferfatga, mendra e mendra! — Co mass quei tochen il davos? En principi resta la carstgaunadad la medema, ils affons ils medems! Bein semida la gliued el decuors dils tschentanners. Bassezias seregenereschentan denton en muments extrems. En gronds prighels serimnan las forzas. Il temps present ei savens zugliaus en pessimissem, demai ch'el sto vegnir vivius tras dir e rar. Il passau vegn bugen idealisau. Ins ha emblidau las stentas, mo il bi resta ella memoria.

La roda semova entuorn igl agen ischel! Dapi 50 onns vegnan sin terren scolastic adina puspei medems problems tratgs tras il tschariesch: fatgs

Um-crap dil Plaun grond, seniester sur l'Alp Pazzola, dretg sur l'Alp Muschaneras-dado. Giusut igl englar de Stagias, dretg Curaglia, el funs seniester Mustér. — Foto Alfons Maissen, 18. 10. 70, sco era las 15 fotografias suandontas.

Pasturs dell'Alp Muschaneras: starler grond, cavrer, starler pign e buob. El funs il Pez Medel cun ses glatschers.

Signun dell'Alp Pazzola, en stavel sut ina dellas biaras vaccas che ston vegnir mulschas. Buca lunsch naven aune treis gidonters, denter auter in giuvenet. Igl ei la sera allas 18.00 h dils 18. 10. 70.

La fumeglia dell'Alp Pazzola sper l'entrada della Tegia-sut. Tuts quater ein armai cun lur bialas sadialas de mulscher de lenn. Sisum dretg ei veseivels il tetg dil tschaler de caschiel e dimora della fumeglia. Igl ei la sera suenter mulscher. En paucs dis vegn scargau.

metodics, pedagogics, didactica, instructivs, educativs etc. Legend las resumaziuns en gasettas, vegn ins savens projectaus cun vehemenza anavos per decennis. Bein dat ei novs accents, mo il principi, la natira resta. Pon ins buca suenter allas midadas dil temps, ni restan normas acquistadas per semper nunattaccablas?

Il scolast suramenzionau ha a siu temps giu paregliau ils meinis divergents sur problems metodics cun l'ura de preit digl aug mistral. Cu quella mussava las 7 e deva las 10, er'ei las 12! L'ura sa vegnir drizzada. Il temps sedrezza buc, dependa buca dell'ura. Quel va ni stat, infalliblamein. L'ura de preit fa siu survetsch sch'ell'ei drizzada andantamein. Ins di ch'ins sappi buca emprender metodica, de dar scola. U ch'i seigi ni ch'i seigi buc. Quei stoppi esser dau. Il temps ei daus, l'ura vegn drizzada. La scola drezza. Ins di che cun l'instrucziun metodica e pedagogica sappi ins far pauc ella practica. Essan nus el cass de far cugl instrumentari retscharts de pli che mo drizzar? Tgi che sa far de pli che drizzar, ha la vera clamada. Ei tucca d'esser humiliteivels e de saver ch'ins arriva forsa era sez buca sur in cert drizzament, ina certa dressura viado. Era il miedi, il mistergner ston emprender dals auters. Ei va buca mo de surprendre. Tut emprendissadi ei entruidament. Ei dependa en con lunsch ins ei stgis e prompts d'adaptar quei acquist en viva sabientscha als agens intents ed obligaziuns surpridas. Sterila mediocradad, servila punctilidat, ston mazzar spert e fantasia digl affidau. Anflan ins la naturala contactaziun? — ni va tut la stenta sper la veta pulsonta vi per sespiarder en paupra misergia spirtala? La surprida de facultads ei limitada, la surdada gronda e biala senza fin.

*

L'emissiun secloma: *Pertgei emprendel jeu schi vess?* Ils suramenzionai patratgs stattan en stretg connex cun nies tetel. La formaziun dil scolast, sia voluntad, sia personalidat, dattan garanzia per in undreivel progredir dils affidai en savida e demananza. Bein explicau ei miez studegiu! Cun buna tactica e bien humor, cun buns plaids e bien inschign va tut miez pli spert. Era ils pli fleivels pon suenter, sestermentan buc. Per ils pensums a casa drov'ei claras ed exactas indicaziuns. Il scolast stat era en quests fatgs alla testa de quei che sto vegnir prestau independentamein a casa. Entras controllas vegn la lavur de casa verificada.

Ei setracta en nies cass de scolars e classas normalas, senza scolars che pertuccan scolars ed instructers specialisai. Tuttina dat ei era cheu grondas differenzas de tschaffada e capientscha, el reproducir e memorisar, el scriver e leger. Cun

emprovas inschignusas vegn il scolast adaquella de precisar silmeins all'ingrossa la capaciad d'in scolar en ina materia u l'autra. Ei dat buns quintists che han denton murteri d'emprender zatgei a memoria. Auters fan vess de leger e scriver sco la glieud, mo tuttina capavels en plirs auters roms. Tgunsch san ins vegnir malgests enviers scolars temeletgs e sensibels, schegie en intelligenza buca lev definibla, lunsch sur ils auters. Perfin cun dar gests castitgs sa il scolast daventar malgests cun buca enconuscher in tec la capaciad dils scolars. Enzacons che han fatg la medema cattavegna. In de quels empren la poesia de castitg en in quart d'ura, il secund en ina mesura, il tierz drova duas uras per la medema stenta! Quei davos scolar vegn dumandaus, sa per spir tema ed anguoscha buca endretg siu text, — e survegn per siu debachel in secund e dubel castitg.

L'emissiun hodierna ha cunzun d'allegar ils disturbis che impedeschan il scolar en sia lavur d'emprender ses pensums a casa en tut ruaus.

Savens vegnan radio e televisiun numnai per impediment principal. Mirar televisiun ed emprender enina, ei absurd. Sche quei daventa, — era mirems dubius tochen viaden ella notg, — ei la cuolpa d'encurir tier ils geniturs. Ozildi ei la scolaziun de nos affons schi impurtonta, ch'era la casa sto ademplir las obligaziuns las pli primitivas. Il scolar sto haver siu cantun ruasseivel per emprender, sto haver temps avunda a sia disposiziun, tenor temperament e capaciad. Il scolar astga buca vegnir surcargaus cun lavurs mistergneras e purilas. In bien scolar ha peda per diltut. Mo gest ils pli fleivels han dubel basegns de far progress en scola.

*

Las fotografias de questa contribuziun derivan d'in intschesch fetg restrenschiu. Con plascheivla ed incantonta las lavurs surdadas de cuminonza a buobets e buobettas! Igl ei commovent co els vegnan occupai duront la stad en biala, mo buc adina fetg leva lavur. Cu la scola entscheiva ston questas bialas lavurs ora el liber tschessar e dar la preferenza al serius studi en scola ed a casa. La prolungaziun dil temps de scola ei en nies temps d'enorma impurtonza. Cunuzun per ils scolars pli fleivels in grond agid. Els han il medem dretg de reussir ella veta sco tuts ils auters. Il temps de scola prolunghiu ulivescha las stentas, mitighescha las direzias, metta nos scolars e scolaras romontschas ella muntogna sin medem scalem culs della bas-sa.

Il caver de *Mumpe Medel* (12 onns) passa gest, circa allas 18.00 h, senierster sper la tegia-sut de Pazzola giuadora. El fa cheu in pign paus cun sias 70 cauras. El va spert en tegia per in refrestg offerius dal cordial signun dell'alp. Siu viadi cuoza, en cuorsa plaun e platla, aunc in'ura e mesa tochen *Mumpe Medel*.

Agl ur digl uaul, sil plaun sur Stagias, fa il caver cun sias cauras la davosa cauma. Igl ei mesura sut l'alp Pazzola tras biala via d'uaul. Cheu a Stagias sespartan las vias, ina sur *Mutschnengia* giu a *Curaglia*, quella dil caver senierster giuado tras uaul, pastiras e pradas tochen a *Mumpe Medel*.

Chischner a Stagias. Ina buobetta che trai las monettas sin chischner vid il 'tor'. Nus essan a Stagias. La fumitgasetta fa tut il pusseivel per cuntentar siu patrun beinvulent.

In buobet che gida frestgamein ad encaschnar. Era el sto barhar igl entir di duront quels bials dis d'atun. Beingleiti entscheiv'in autra veta!

Las monas vegnan pridas dalla punt dil motor per pender ellas vid il 'tor' cun sias treis clavellas che san tschaffar in mantun monettas seghel, dumi e mistira.

Il misterius 'tor' vegn schaus neuagiu dagl enchischnader alla giuvna gidontra per la nova carchentada.

In pur de *Mutschnengia* va sut siu ponn risdiv e carga cun inschign la suga che tegn ensemen il buordi. Bein-gleiti vegn dau si ponn. Ins observi la moda inversa ded ir sut il ponn.

Pintgetta che 'volva' u raschla risdiv sin in frust de Stagias. En in'jamna mid'ei canzun en scola. Meglier u mender?

Il ponn ei sin buna via de vegnir alzaus ord la schanuglia. Schegie in pulit diember de motors egl uclaun, tuec'ei aunc adina de purtar fein e risdiv sin teissas spundas.

STEIL'ALVA

Steil'alva, biala flur
egl innocent e bi vestgiu!
Sin teissa grepp'osum sigl ur
schi losch cuchegias surengiu.

Leu pos ti sesalvar
segir e bein dagl inimitg.
Vul in per tei la vet'ughiar
fa el quei mo sco ver amitg.

Ti spetgas la damaun
dil di, ch'ins catti tei d'agur,
sin quel che tonsch'a ti il maun
tut incantaus de ti'amur.

Luis Candinas

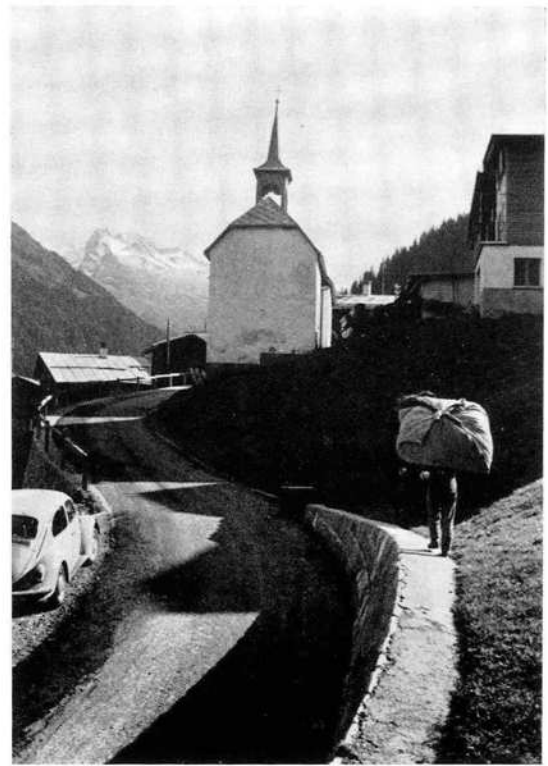
Era il fegliet e scolar primar, sto sut il ponnet. Tut sto segidar per vegnir a frida de bialaura cun tut quei che la macorta ha entardau.

Era il giuvenet porta siu ponn senza difficultads en-cunter il vitg, giu sin via nova e sut baselgia vi a Mutschnengia.

Il ponn vegn purtaus cun pulita stenta, mo cun in-schign, el vitg ed en clavau. Ils chischners pigns per metter giudamaun fein u risdiv da stendida malaure, han fatg lur survetsch durant jamnas de plievgia e manteniu il risdiv en relativ savurusa qualitat.

*Tes affons ein buca tes affons. Els ein fegls e feglias
dil desideri de veta suenter sei sez.*

*Els vegnan tras tei, mo buca de tei, e schegie ch'els
ein tier tei, audan els buca a ti.*

*Ti sas dar ad els tia carezia, mo buca tes patratgs,
pertgei els han lur patratgs.*

*Ti sas dar in'avdonza a lur tgierp, mo buca a lur
olma, pertgei lur olma stat ella casa de damaun, la
quala ti sas buca visitar, gnanc en tes siemis.*

*Ti sas empruar de vegnir sco els, mo emprova buca de
far els sco ti.*

*Pertgei la veta va buca anavos e rumogna sin quei
ded ier.*

*Ti eis igl artg, il balester, dal qual tes affons vegnan
a vegnir tarmess viado sco paliats vivents.*

*L'artgada de tiu balester munti els mauns digl artger
letezia.*

Kahlil Gibran

La Val d'Uina survain darcheu seis noms rumantschs

Intervista da *Reto Luppi* cun sar silvicultur *Emil Bass* e'ls scolars da la manuala

Davo üna bella spassegiada tras gods relativamaing giuvenis, arrivaina pro 'l seguond bain in Uina dadaint.

Suvent passaina cun ufants tras üna cuntrada da la plü stretta patria e stuvain constatar cha l'uffant nu cugnuoscha plü ils noms dals conuorns. Plü bod lavuraivan ils blers sco uffants da paurs sün la prada ed aint il god. Hoz nun es quai plü il cass. Quels pacs chi lavuran amo in l'agricultura perdan tras la mecanisaziun il contact cul prövi. Üna pussibilità per inscuntrar quist malessers sun las cuorsas d'orientaziun. Ün'otra pussibilità vulessan muossar tras noss'emischuon.

No vain la furtüna da pudair far la gita tras la *Val d'Uina*, üna da las ultimas vals lateralas da l'Engiadina, cun sar silvicultur *Emil Bass*.

Sar Emil Bass ha servi al cumün da Sent dal 1911—1957 sco protector dals gods. In quai temp s'ha sar Emil dat fich fadia da proteger eir nossa lingua. El ha ramassà ils vegls noms rumantschs e portà quels in üna charta da geografia.

Elavurada da silvicultur Emil Bass e Lüzza Stalvies in basa ad indicaziuns da mag. J. Z. Valentin barmör, seis frar Lüzza ed oters cugnuoschiduoers d'Uina.

Minchün in terra rumantscha sto güdar in la cumbatta pel mantegnimaing da nossa lingua!

Visavi da la filiala *Crusch* chi ais situada sper la via maistra tanter Scuol e Ramosch s'avra da la vart dretta da l'En la Val d'Uina. Duos interessantas strettüras nomnadas Val Chavorgia ed il Quar sun statts serradas pel trafic in Val d'Uina, la prüma fin dal 1880 e la seguonda fin dal 1910. Be sün vias fich stantusas arrivaivan ils vegls abitants d'Uina in lur bains. Suvent gnivan las punts sdrappadas d'avent tras auazuns, uschè la punt dal Bain da l'an 1929. Il cumün da Sent ha stuvü fabrichar trais punts novas dal 1911—1957.

Daspè l'an 1904 sun ils bains d'Uina in possess da las famiglias da vegl cussgl. naziunal Jon Vonmoos.

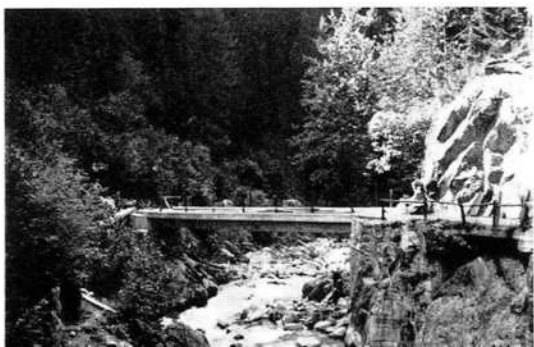

La Punt dal Bain, fabrichada avant la prüma guerra mundiala.

La Punt dal Bain davo l'auaziun dal 1929.

Dal 1957 ais gnüda fatta la punt da beton.

Hoz passaina sur la bella punt via, sü vers il Bain, sü dals Puntins ots fin la S-chala. La via ais gronds tocs tagliada aint il grip. No dudin il rumur dal flüm sulvadi chi s'ha fat strada in gronda chafuollezza tras il grip chalcheraais.

Da la S-chala davent s'avra la val e davant no sta il bel bain d'Uina dadora.

Uina dadaint giascha a l'entrada da la chavorgia dal Quar. Amo dal 1790 savaina cha duos sours abitaivan là eir d'inviern. No passain inavant aint da las gallarias ch'ins mainan fin pro l'Alp Sursass, üna bell'alp chi'd ais adüna gnüda fittada als Tirolais dal süd.

Sülla bella senda arrivaina sur il Pass da Schlingia in Italia.

*

Tgei scriva il Lexicon geografic
della Svizzera 1910,
pia avon 60 onns della Val d'Uina?

La Val d'Uina

Val laterala dretga dell'Engiadina bassa. Sesarva neuado ell'Engiadina denter la *Val S-charl* e la *Val d'Assa* sper *Sur En*, sut igl uclaun de *Crusch*. La val selvadia e romantica cun sias grondiusas cavorgias e stretgas, cun ses stgirs ed extendi uauls e pradas idillicas, cun fontaunas maestusas, cun gondas pussentas ed ina tschinclada da pezza grotesca e ruinas, s'extenda en ina lunghezia de 7 km. Quantan ins vitier la *Cavorgia dil Quar*, tochen tier il *Grossläger* (2162 m) sut il *Munt Schlingia* als confins dell'Austria, leu nua che las fontaunas digl ual serimnan, seresulta per la *Val d'Uina* ina lunghezia de 9 km. Encunter damaun della val sesaulzan ils spitgs e sumfils selvadis dils dus *S'chalemberts* (Piz dadora e Piz dadaint, 2081 e 3034 m). El funs della val stattan: il *Piz Mezdi* (2543 m), il *Piz Gliasen* (2455) ed il *Piz Rims* (2775). Encunter miezdi sesaulzan ils mirs e las tuors dil *Piz Curtinatsch* (2929 m), il *Piz Triazza* (3046 m) e per pli davos postau il *Piz Ajüz* (2797 m). Tuts quels cuolms appartegnan alla gruppa dil *Lischanna*.

Ad *Uina dadora* (1500 m) s'embuortga a senier il barcun grondius e sec de *Curtinatsch*. Valletas lateralas da dretg ein il vallun della *Stüra*, davos *Uina dadaint*. Pli davontier secatta la *Val da Gliars*, la *Val Torta* e la *Val Glatschera*. Ord il funs lontan (*Uina dadaint*, 1782 m) meina ina nova senda marcada dal club alpin sur la *Stüra* sil *Munt Schlingia* e tier la camona alpina

de *Pfortsheim*, edifeci dil club alpin tudestg ed austriac (2250 m), postaus sill' *Alp Schlingia*. Ultra de quei meina in pass sper il Piz da Gliasen sil Munt Schlingia e vi tier la camona clubista, ferton che la circa 180 m aulta *Cavorgia dil Quar*, che formescha effectivamein il fons della val, vegn mo frequentada beinduras da catschadurs. Tras la *Val Curtinatsch* arrivin ins finalmein, da Uina da daint anora, al *Glatscher de Lischma*. La Val d'Uina vegn contonschida sin buna via carrabla da *Crusch*, sco era da *Scuol* anora sin biala senda sur *Pradella* e *Sur En*, da maun dretg digl En. Enten ascender per igl immens deposit de morena e de muntanadas de glera e tuors de mischiera ell'entrada della val, arriv'ins al pei d'ina siala de gneis, enten la quala il ferm dargun d'Uina ha encavau ina pittoresca cavorgia. Questa formaziun el gneis ei de relativ recenta data geologica. En quest carpm ei entagliada la pli grondiusa cavorgia della val, oranada cun ina ramuronta pella. Las stupentas pradas digl uclaun d'Uina dadora, habitaus mo la stad, porscha grondiusa variaziun viaden ella severa cuntrada plena d'uaul e greppa. Da quei idil verd meina la via silla vart dretga digl ual d'Uina. Igl iral della vallada ei cheu emplenius d'enormas formaziuns de gondas, tonaton resta il gneis pliras gadas veseivels ellas spundas.

Davos igl uclaun e l'alp d'Uina dadaint (1782 m), la davosa migeivla oasa avon las preits de mischiera e de teis mirs della part superiura della val, rumpan perliung la senda de Stüra aunc ina gada gneis e verucano neuadora. Silsunter arriva il davos, ed il pli massiv vallà sedimentic della val. La cavorgia selvadia dil Quar ei cunzun tagliaus viaden ferm ella cozza dolomitica. Da Uina dadaint passan ins pia quasi duas gadas sur tut las formaziuns che componan questa muntogna.

La Val d'Uina ei reha en grondiusas fontaunas. Duas de quellas sgarguglian neuadora en fuorma d'entirs uals, en e davos la stretga caltschinusa, 2—4 autras neschan agl ur dil vonn davon, sut Uina dadora. Questas davosas fontaunas, denter las qualas sesanfla ina de 5 °C, furneschan in grond quantum d'aua, formond ensemen cun las gruppas de fontaunas suandontas las pli excellentas ed abundantas della vischnaunca de Sent. Da 3—4 fontaunas, datier igl ur cristallin sur Uina dadora, mesira ina fontauna puspei 5 °C. Auncallura comparan stupentas fontaunas denter las duas punts, damaneivel dil punct 1637 m, naschentas scoi para ord il gneis. Era sut la Stüra sper via vegn fiers fontaunas en plirs loghens, talas de 5 — 6 °C. Fontaunas mineralas posseda la Val d'Uina buc. —

(Continuaziun pagina 16)

Cun ögl critic guard'il silvicultur il desaster cha las lavinas dal 1951 han fat cun seis god.

L'ultim uors in Val d'Uina ais gnü schluppettà dal chatschader *Andrea Lingenbag* als prüms da settember 1897. Ils trais chatschaders: *Andrea Lingenbag*, *Jon Töna Valentin* e *Cla Valentin*, admiran lur butin.

Gian Fontana

Crap de Flem

Vitg de Lags

Flurin Camathias

Baselgia de Sagogn

Baselgia de Sagogn

Porta-sura a Glion

Casa Gabriel, Glion

Baselgia de Sevgein

Sontga Fossa
a Sevgein

Porclas

Pleiv/Vella

P. M. Carnot
Clutger de Vignogn

Punt nova
Uors/Casti

Casti de Surcasti

Dieni

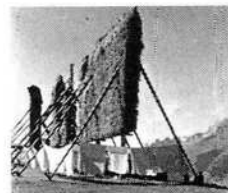

Sedrun

Baselgia de
Lumbrein
Tuor de Lumbrein

Dadens Flond

Vitg de Flond

Baselgia de
Ruschein

Vitg e basilgia
de Ruschein

Baselgia de Ladir

Vitg e baselgia
de Ladir

Clutger-baselgia
a Pigniu

Casa G.G. Spescha,
Pigniu

Baselgia a Rueun

Luis Candinas

G.C. Muoth

Casa de G.C.
Muoth, Breil

Fontauna sin
cadruvi a Breil

Caplutta s. Giachen
a Breil

Vitg de Breil

Baselgia
s. Sievi, Breil

Baselgia de Schlans

Tuor a Schlans

Baselgia de Zignau

Ruina de Ringgen-
berg a Zignau

S. Onna a Trun

Caspar Decurtins

Casa de Alfons Tuor

Baselgia de Rabius

Baselgia de Surrein

Surrein da
Rabius anora

Clau Maissen

Baselgia de Sumvitg

Casa de Sur Fry
a Mustér

Sur Carli Fry

Baselgia de Curaglia

Tuor-baselgia
de Platta

Baselgia de Sadrin

Part de Sadrin

Casetta de Curtgin
a Glion

Part della
Casa gronda, Glion

Continuaziun da pag. 13:

Il s uauls ed il s dus uclauns d'Uina dadora e dadaint, cun lur pintgas alps, sco era l'alp sil Munt Schlingia, appartegnan alla vischnaunca. Dallas flurs alpinas seigien menzionadas la Primula glutinosa sil Munt Schlingia e sil fil de Rassass, sin furs cristallin. La Val d'Uina cun la Val S-charl ein aunc oz la dimora digl uors brin. Il s fastitgs de quel ein d'anflar mintg'unviern egl uclaun d'Uina dadora.

»

Versiun libra e parziala da *Alfons Maissen* digl artechel: *Uina* (Val d') ord il Lexicon geografic della Svizzera, vol. VI, p. 226. Igl artechel deriva dagl onn 1910. Oz ein las relaziuns empau differentas. Igl ei denton interessant de tuttina astgar constatar che silmeins enqual biala valletta resta era en in temps maltschec pli u mein intact. *Töna Schmid*, a. inspectur de scola a Sent, ch'en-

conuscha siu toc tiara sco paucs auters, intonescha sutvart cuortamein enzacons novs aspects.

Duas chosas sun da remarchar quia:

1. *Las fracziuns d'Uina dadora e dadaint nu sun gnüdas abitadas plü tuot l'an da famiglias staziunadas là daspö l'an 1904, cur cha'ls singuls possessurs han vendü lur baints al cumün da Sent e cha quaist ha cedü l'inter terrain cultivabel a signur cussgl. guv., plü tard cussgl. naziunal Jon Vonmoos a Ramosch. Quaist ha laschà demolir las chasettas in deruotta e ha mantgnü in Uina dadaint be plü üna chasa abitabla, in Uina dadora üna chasa e duos tablat.*

2. *Fastizis dals uors in Val d'Uina nu sun a meis saveir plü gnüts observats davo cha l'ultim da quels ais gnü sagettà l'an 1897 dals chachaders Andrea Singenhag, Jon da Töna Valentin e Cla Valentin. Davegl gnivan il s uors suvent fin davant las chasas.*